

KITEKINTÉS

Szabó Tünde

A felvidéki anyanyelvi oktatásról

A trianoni békeszerződés aláírásával Magyarországon nagymértékű területi változások következtek be. Az ország elvesztette eredeti területének több mint kétharmadát, ezek a térségek a szomszédos országok fennhatósága alá kerültek. Hasonlóképpen történt a Felvidéken élő magyarsággal is. Az első Csehszlovák Köztársaság megalakulását követően a mai Felvidék térsége a Csehszlovák Köztársaság részévé vált. Az említett esemény a jelenlegi Szlovákia területén élő kisebbségi magyarság számára iskolái leépítését, magyarságuk elvesztésének veszélyét jelentette. 1945-ben a magyar tannyelvű iskolákat megszüntették. Az ezen a területen élő magyarság fokozatosan rádöbbsent, hogy nemzetisége megőrzése érdekében szükségszerű kialakítania saját intézményrendszerét, oktatásrendszerét és átértékelni identitástudatát. Ennek nyomán 1948-ban megindult a magyar tannyelvű iskolák újraszervezése.

A mai napig ki van szolgáltatva a mindenkori államhatalomnak a szlovákiai magyarság nyelvhasználata és oktatásrendszere egyaránt. Az anyanyelvi oktatás és a magyar nyelv használata a nyelvtörvények keretein belül engedélyezett Szlovákiában. Ennek ellenére sok esetben nem elfogadott. A történelem során több próbálkozás is esett a magyar kisebbség teljes asszimilációja vagy eltávolítása, kitelepítése érdekében. Az előbbihez járul hozzá az anyanyelvhasználat korlátok közé szorítása. De szerencsére a magyar nyelv és irodalom oktatása a magyar tannyelvű iskolákban a kötelező tantárgyak részét képezi. Úgy, mint a többi Szlovákiában oktatott tantárgy, a magyar nyelv és irodalom is az úgynevezett állami oktatási program (Štátny vzdelávací program) része. 2007-ben az állam részéről azonban voltak olyan törekvések, melyek a magyar nyelv és irodalom tantárgyát át akarták helyezni az iskolai oktatási programba (Školský vzdelávací program). Ez azzal járt volna, hogy minden iskola saját maga határozza meg a magyar nyelv és irodalom tantárgyának óraszámát és tananyagát. Nem tartozott volna tehát a kötelező tantárgyak sorába, így nem vehetett volna részt az országos pedagógiai mérésekben sem. Ez akár egyes iskolákban az emlí-

tett tantárgy teljes elhagyását is jelenthette volna. A javaslatot végül nem szavazták meg. (Vö.: Simon 2010: 91.)

A szlovákiai magyar tananyelvű oktatás szempontjaira összpontosítva több szempont is kirajzolódik, amelyek szerint az anyanyelvű oktatás eltér az anyaországi magyar nyelvű oktatástól. A kisebbségben élő gyermekek iskoláskor előtti egy nyelvűsége nem egyezik meg az anyaországi magyar egynyelvű gyermekékével (Lanstyák 1996: 11). Az államnyelv kontaktushatása ugyanis érezhető a nemzetiségi gyerekek szókincsében. Nyelvhasználatukban a szlovakizmusok abban az esetben is előfordulnak, ha még nem beszélik az államnyelvet. Egyes szavak, fordulatok, amelyeket az államnyelvből átvéve használ a Felvidéken élő magyarság, már olyannyira állandósultak, hogy beszélőik sok esetben nem is tudatosítják a használt szavak eredetét, és a gyerekek otthon ezt tanulják meg.

Az egyik legszembetűnőbb különbség a kisebbségi anyanyelvi oktatás és az anyaországi oktatás között az, hogy nálunk az államnyelv különbözik az iskola oktatási nyelvétől. A szlovákiai kisebbségi magyarság számára természetesen ugyanolyan fontos a szlovák nyelv elsajátítása, mint anyanyelvtudásának fejlesztése. Ez a tény és a Szlovákiában folytatott kisebbségi politika az anyaországitól teljesen eltérő közeget eredményez az itt élő magyarság számára. Lanstyák István szerint a nemzetiségi iskolák oktatási céljai nagyobb hangsúlyt fektetnek a nyelvi célokra, mint a többségi iskolák (Lanstyák 1996: 12). Jelen írásban arra keressük a választ, hogy ezek a körülmények befolyásolják-e a szlovákiai magyar oktatást, és rámutatunk a regionalitás elvének fontosságára az anyanyelvi oktatásban.

Az államnyelv elsajátításának fontossága, a kétnyelvűség, a nyelvhasználatba beleépülő szlovakizmusok és az esetleges nyelvhasználati eltérések, a többségi nemzet hozzáállása a magyar kisebbség tagjaihoz: mind hatást gyakorolnak az anyanyelvoktatásra. A Felvidéken élő magyarság mindennapjait átható tényezőkről van szó, melyek beépítése a tananyagba segíthet a tanulókkal megszerettetni anyanyelvüket és nem hátrányként megélni magyarságukat. Lanstyák István *Anyanyelvi nevelés a határon innen és túl* című tanulmányában azt írja, hogy a probléma megoldáshoz szükségeszerű megváltoztatni a magyar tananyelvű iskolákra vonatkozó tanterveket és a tankönyvek felépítését egyaránt. Véleménye szerint az egynyelvűségi szemlélettől való elszakadás és a nyelvi kontaktushatás figyelembevételével lenne célszerű oktatni. (Vö.: (Lanstyák 1996: 12.)

A tankönyvszerkesztők azonban kizárólag magyarországi magyar szakirodalmat használva állítják össze a tankönyveket, figyelmen kívül hagyva a kontaktusjelenségeket. Ha azonban figyelembe veszik őket, akkor „környezeti ártalomra” hivatkozva a diákokat ezek elhagyására nevelik (Lanstyák 1996: 12). Kontra Miklósról hivatkozva **a felcserélő nyelvpedagógia** helyett az oktatóknak **a hozzáadó nyelvpedagógiára** kellene törekedniük (Kontra 2010: 64).

A fentebb említett tényezők előidéztek a Szlovákiában élő kisebbségi magyarság nemzettudatának és identitástudatának átalakulását. A történelmi háttér és az

anyanyelv megegyezik a magyar nemzet történelmével és Magyarország hivatalos nyelvével, de területileg és politikailag a szlovákiai magyarok elkülönültek az anyaországtól. Ebből kiindulva a nemzet fogalmának kettős meghatározása létezik. Az egyik a politikailag és állampolgárságilag meghatározott nemzet, a másik a nyelv által, vagyis az etnikai – kulturális kötelék által meghatározott. Ha az utóbbit nézzük, akkor az azt jelenti, hogy a Magyarország határain kívül élő magyar kisebbség is a magyar nemzet tagja. Az állampolgárság szempontjából viszont a magyarság egy része más nemzetek állampolgáraként él, így van nyilvánvalóan. Még ha a magyar nemzet tagjai közé tartozik is a szlovákiai kisebbségi magyarság az utóbbi, tágabb értelmezés szerint, tudatában kell lennünk, hogy a politikai nemzet befolyása legalább ilyen erős, sőt erősebb.

Nemzettudatunk kifejlődésére országhatároktól függetlenül nagy hatást gyakorol a családi, később pedig az iskolai nevelés. Csámpi Ottó szerint a nemzeti tudatot nem vonatkoztathatjuk egyénekre, nemzeti tudattal inkább nagyobb csoportok rendelkezhetnek. Ez persze nem azt jelenti, hogy az egyének ilyenfajta tudata nem létezik. Inkább így magyarázható: a közösségi tudat elemei a közösségben élő egyének mindegyikére vonatkoznak, és ezek az elemek felfedezhetőek az adott közösségnek minden egyes tagjában. (Vö. Csámpi 1994: 14.) Beleszületünk egy közösségbe, és ennek a közösségnek a kultúrája befolyásolja egyéniségünk, tudatunk kialakulását. Eltekintve a területi és az állampolgársági eloszlástól, létezik egy kulturális nemzet, melynek tagjai a Magyarország határán túl élő kisebbségi magyarok is. Az irodalom szempontjából is hasonló a helyzet: a magyar irodalom nem kizárólag Magyarország irodalma, hanem a magyar kultúrközösség irodalma is. Pomogáts Béla számításba veszi azt is, hogy a többségi nemzetek az említett értelmezést nem szívesen fogadják el. Sajnálatos módon a kisebbségi magyar irodalmak is korlátozva vannak a többségi nemzet hatalmi intézményei által. Teljes egészében tőlük függ, hogy milyen mértékben fogadják el a kisebbségi magyarság eszméit. Szlovákiában a jelenlegi politika nem törekszik semmiféle tolerancia kialakítására a kisebbségi magyarsággal szemben, így a kisebbségi magyar irodalommal szemben sem. (Vö. Pomogáts 2008: 180.)

Pomogáts Béla szerint a magyar irodalom struktúrája egy sajátos irodalmi „respublicára-köztársaságra” hasonlít (Pomogáts 2008: 18). Az említett „respublicának” a szerves részét képezi az anyaország magyar irodalma, a környező országokban kialakult kisebbségi magyar irodalom és a távolabbi országokban élő magyarok irodalma is. Ennek a jelenségnek az egyik legfontosabb tulajdonsága, hogy bizonyos módon egyezik, de különbségek úgyszintén felfedezhetőek benne. Megegyező pontja az irodalmi nyelv és a történelmi és kulturális sajátosságok. Különbség pedig a társadalmi feltételekben és a nemzetiségi irodalmak feladataiban van. Minden egyes nemzetiségi irodalomban megjelenik a többségi nemzet kultúrája és toleranciája az adott kisebbséggel szemben. Nyilvánvaló, hogy a szlovákiai magyar irodalom sajátos elemei közé tartozik, hogy miképpen éli meg magyarságát a szlovákiai magyar polgár, milyen nehézségek-

kel találja magát szemben nemzeti identitása megőrzése során. Alabán Ferencet idézve: „Az alkotó és műve elválaszthatatlan a helyzettől és a környezettől, amelyben létrejött/létrejön, a mű elválaszthatatlan az író élményeitől, személyiségjegyeitől és identitáskeresésétől”(Alabán 2008: 254). A mű értelemszerűen elválaszthatatlan attól a térségtől, régiótól, amelyben létrejött, amelynek az alkotó szerves részét képezi.

Pomogáts Béla azon a véleményen van, hogy fontos lenne a nemzeti egység létrehozása az irodalom területén is. Elengedhetetlennek tartja a folyóiratok, kiadókat és irodalmi körök együttműködését, az irodalmi intézmények szoros kapcsolatát. Lényeges továbbá a Magyarországon kívül élő és alkotó írók, költők szerepvállalása a magyar kiadók és a magyarországi írók szerepe a szomszédos országok irodalmi fórumain. A kisebbségi magyar irodalom képviselőit bátorságra buzdítja azzal a biztatással, hogy nem állnak egyedül, ugyanis az egyetemes magyar irodalom szerves részei, és ezáltal egy erős kulturális nemzet tagjai. (Vö.: Pomogáts 2008: 18). Szükség van a magyar kulturális egység, közösség helyreállítására, a magyarság összetartására, hiszen a kultúra átörökítése a feltétele a következő nemzedékek magyarságának, identitástudatuk megőrzésének. Az egyén beleszületik egy adott kulturális rendszerbe, és élete során fokozatosan elsajátítja azt. A kultúrát úgy fogjuk fel, mint egy követendő jót. Liszka József *Bevezetés a néprajzba* című könyvében a kultúrát két szempont szerint definiálja: „az egyik szerint a természettel szembeállítva, minden emberi tevékenység (szellemi és anyagi) produktumának összessége értendő kultúra alatt, míg a másik ez utóbbinak bizonyos szempontú értékítéleten alapuló szűkítését jelenti” (Liszka 2006 :13). Hrbáček-Noszek Magdaléna véleménye szerint a kultúra nemcsak a nemzet értékrendszereinek összessége, hanem beletartoznak a viselkedési modellek, szokások és hiedelmek is. Ezek vizsgálata csak a társadalmat alkotó egyének összefüggése által történhet. (Vö. Hrbáček-Noszek 2011: 22.)

A kulturális átörökítés szempontjából rendkívül fontos megemlíteni Cavalli-Sforza és Feldman nevét. A kulturális átörökítés két formáját különböztették meg: a horizontális és a közvetett. Az első esetben az egyén a társaitól tanul, míg az utóbbi esetben a felnőttektől és az intézményekben való tanulás a lényeges. (Vö. Hrbáček-Noszek 2011: 25.) Az intézményrendszerek által történő közvetett átörökítés nemcsak a kultúra átadásának fontosságára korlátozódik, hanem meglehetősen fontos feladata a regionális értékek közvetítése és átadása is. Hiba volna nem odafigyelni erre a kisebbségi oktatási intézményekben, a mai civilizált világ egyik hozadéka ugyanis a multikulturalizmus. Számos pedagógiai cikk érinti ezt a témát, mivel a különböző kultúrák, nemzetek összeolvadása, a lakosság vándorlása egyre nagyobb mértékben érinti az iskolarendszert is. A pedagógusoknak meg kell tanulniuk kezelni ezt a kérdést, és kellő tudással, felkészültséggel megoldani. Úgy véljük, hogy sem a szlovákiai magyarság, sem pedig a többi kisebbségi magyar közösség szempontjából nem előnyös a kultú-

rák összeolvadása. A kisebbségi etnikumok számára saját kultúrájuk megőrzése elengedhetetlen. Identitástudatunk és nemzettudatunk kialakulásának felettébb fontos tényezője a magyar kultúra, miközben a globalizáció a régiókat és regionális kultúrákat nem veszi figyelembe, akár megsemmisítőjüknek is nevezhető. Az Európai Unió szerencsére egyre nagyobb hangsúlyt fektet a régiók fejlesztésére a globalizáció romboló hatásával szemben.

A szlovákiai magyarság szempontjából azonban nemcsak a globalizáció jelenthet veszélyt, hanem a Szlovák Köztársaság által gyakorolt nemzetiségi politika is. 2011-ben Szlovákiában egy új megyefelosztást hoztak létre, melyet a 221/1996 törvény szabályoz. Az akkoriban hatalmon lévő kormány szétszabdalta a magyarlakta területeket, így osztotta megyékre a Szlovák Köztársaságot. Ezzel elérte azt, hogy a magyarok aránya ezekben a területi egységekben lényegesen csökkent. A magyar pártok részéről voltak olyan próbálkozások, melyek hozzásegítettek volna egy erős magyar többségű régió kialakításához. Azonban a javaslatok elfogadására nem került sor. (Vö. Hrbáček-Noszek 2011: 38.)

Felvetődhet a kérdés, hogy pontosan mit is jelent a régió fogalma? Meghatározása több szempontból is lehetséges. Minden tudományág másként értelmezi ezt a fogalmat, mást jelent gazdasági, biológiai, néprajzi, szociológiai vagy nyelvészeti szempontból. Az bizonyos, hogy a régió egy behatárolható terület, amely átnyúlhat akár az országhatárokon is, de az országokon belül is több régió különböztethető meg. A terület, a táj, a tájegység szinonimájaként is használatos a kifejezés. (Vö. Hrbáček-Noszek 2011: 29.) Bizonyos szempontból egy homogén területről van szó, melynek kultúrája azonos. Régióként tekintünk a szlovákiai magyarság által lakott területre, a Felvidékre is. Regionális irodalmunk is ennek a tájegységnek az irodalmi alkotásait foglalja magában. Irodalmunk kapcsolatban van egyrészt a nemzeti irodalmi hagyománnyal, másrészt pedig a regionális irodalmi hagyománnyal. Az utóbbi magába foglalja a szülőföld közösségi tapasztalatainak és élményeinek világát, átfogóan ebbe beletartoznak a művelődéspolitikai irányok és a kultúraszervező programok is. (Vö. Alabán 2008: 243.)

Folytatva a szlovákiai magyar anyanyelvi oktatással: tudatában kell lennünk, hogy az anyanyelv kellő ismerete és művelése egész életünkre kiható tényező, amelynek elhanyagolása visszafordíthatatlan károkat okozhat. A tanulás, a tananyag elsajátítása, a gondolkodás, a problémamegoldás ezen a nyelven történik. Szlovákiában az anyanyelv használata és fejlesztése vagy akár oktatása is sok esetben nem elfogadott. Az oktatási program egyik célja a magyar kisebbség diákjainak kétnyelvűsége nevelése. Mint tudjuk, Szlovákiában a szlovák nyelv minősül kizárólagos államnyelvnek, és az itt élő magyar ajkú állampolgárok gyakran kerülhetnek hátrányos helyzetbe ennek tudása nélkül. Azonban a szlovák állam vezetősége nem veszi figyelembe, hogy egy erős anyanyelvi alap a feltétele a második nyelv elsajátításának is. Ezt szem előtt tartva elengedhetetlen a magyar nyelv és irodalom tantárgyak kellő óraszámra. Az anyanyelv elsajátítása, megismerése képezi a sikeres tanulás bázisát. Az ember az anyanyelvén ké-

pes a tanulási folyamat során a legmagasabb teljesítményt nyújtani, nem megfelelő ismerete befolyásolja a tananyag elsajátításának az eredményességét is. A nevelő, oktató feladatok teljesítése szempontjából is elengedhetetlen az anyanyelvi oktatás. Az Európai Unió által elvárt idegen nyelvek oktatásának bázisát is az anyanyelvi oktatás képezi, nélküle az idegen nyelvi kompetenciák fejlesztése sem működne, sőt az államnyelv, a szlovák elsajátítása is lehetetlenné válna. Mind az államnyelv, mind az idegen nyelv terén az anyanyelvi tudás biztosítja a magasabb nyelvi kompetencia elérhetőségét. Az anyanyelv nem megfelelő elsajátítása korlátozza tehát a tanulókat a tanulás folyamatában és a kétnyelvűség kialakításában is. Továbbá a kognitív ismeretek megfelelő elmélyítése sem történhetne meg nélküle. Ezzel függ össze, hogy a magyar gyerekek szlovák iskolába iratása a többségi és a nemzetiségi gyerekek tanulását egyaránt korlátozza. A tanóra kellő effektivitása nem érhető el a nyelvi hiányosságok miatt. A magyar anyanyelvű gyerekek szlovák nyelven történő tanulása sokkal lassabban megy végbe, mintha magyarul tanulnának. Ez azt eredményezi, hogy az oktatás tempóját lassítani kell, ami a szlovák gyerekeknek is hátrányt okoz.

Révész Bertalannak (Révész 1999: 28.) a témáról szóló tanulmányában olvasható, hogy a magyar gyerekek a szlovák nyelv tudásának hiányával kerülnek az iskolába, ami olyan méretű hátrányokat és lemaradást okozhat, hogy a későbbiekben az egyetemre, főiskolára való bejutás is nehézségként merül fel. Mialatt a szlovák gyerekek az ábécé tanulásával foglalkoznak, addig a magyar ajkú gyerekeknek a szlovák nyelvi tudásukat kell a megértés szintjére fejleszteniük. Ezt számításba véve azt mondhatjuk, hogy a gyerekek szlovák nyelvi tudásszintjük szempontjából nem értek meg az iskolalátogatásra, ami visszafordíthatatlan hátrányokat okozhat. Szerzőnk ennek a folyamatnak a rovására írja a szlovákiai magyar kisebbség iskolázatlanságát. (Vö. Révész 1999: 29.) Problémát okoz az is, hogy a szlovák állam a magyar anyanyelvű kisebbségtől azonos szintű kétnyelvűséget vár el. Ez viszont Révész Bertalan szerint a 14-15 éves, serdülőkorban lévő diáktól nem reális elvárás, ezzel több kárt okozunk neki, mint hasznot. (Vö. Révész 1999: 33.)

A kellő anyanyelvi alap mellett a tanár motivációja is hasonlóan fontos tartozéka a második nyelv oktatásának. Ahhoz, hogy a nyelvet megszeressék és élvezettel használják a tanulók, meg kell velük ismertetni a szlovák nyelv és irodalom szépségeit, fel kell tárni előttük a szlovák kultúra sajátosságait. A nyelv elsajátítását nem kényszeríteni kell, hanem megszerettetni és megértetni velük, hogy az államnyelv elsajátítása pozitívumot, nem pedig hátrányt jelent számukra (Révész 1999: 34). Sajnos gyakran találkozhatunk az ellenkező esettel is. Nemrégiben a Szlovákiai Magyarok Kerekasztalának nyilvános fórumán az ott részt vevők egyike így nyilatkozott: „ma Szlovákiában nem divat magyarnak lenni“. Elszomorító, de a kijelentés igaznak látszik. A Felvidéken élő magyar etnikum sok esetben hátrányként éli meg magyarságát, és nem látja értelmét magyar identitása megőrzésének, fejlesztésének. A szlovákiai magyar tannyelvű iskolákban

tudatosan kell törekedni arra, hogy a tanulókat büszkeséggel töltse el magyarságuk, a kétnyelvűsége pedig ne teherként, hanem előnyként tekintsenek.

Irodalom

- Alabán Ferenc 2008. Irodalom érték és sajátosság. Vizsgálódások a kisebbségi magyar nemzeti irodalmak érték-lehetőségeinek kontextusában. In: *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest. 243–60.
- Csámpi Ottó 1994. *Viharvert nemzettudat*. A szerző kiadása. Pozsony
- Hrbáček-Noszek Magdaléna 2011. *Regionális tudat az iskolában. Regionális értékek és az átörökítés*. AB-ART. Pozsony
- Kontra Miklós 2010. *Hasznos nyelvészet*. Fórum Kisebbségkutató Intézet. Somorja
- Lanstyák István 1996. Anyanyelvi nevelés a határon innen és túl. In: *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat. A 8. élőnyelvi konferencia előadásai*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 11–5.
- Liszka József 2006. *Bevezetés a néprajzba*. Lilium Aurum. Dunaszerdahely
- Pomogáts Béla 2008. *Magyar tájak – magyar irodalom*. Lilium Aurum. Dunaszerdahely
- Révész Bertalan 1999. *Anyanyelv – Iskola – Nemzettudat*. Lilium Aurum. Dunaszerdahely
- Simon Szabolcs 2010. *Nyelvi szondázások*. Lilium Aurum. Dunaszerdahely